

УДК 316.4

DOI <https://doi.org/10.33120/popp-Vol14-Year2023-139>

Сіверс Зінаїда Феодосіївна

кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
відділу психології політико-правових відносин,
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,
м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-2950-0741>
nok55@ukr.net

АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНІСТІ В ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВИХ ДЖЕРЕЛАХ

Актуальність. Феномен «соціальна згуртованість» залишається в переліку актуальних проблем суспільного розвитку майже всіх країн світу. Забезпечення та посилення соціальної згуртованості стали важливими цілями в суспільному дискурсі, ухваленні політичних рішень, а також в академічній роботі. Зростання інтересу до соціальної згуртованості в Україні зумовлюється сприйняттям загроз, пов'язаних з війною, яка спричинила дестабілізацію соціальної ситуації в різних сферах суспільного життя, що, безперечно, вплинуло на соціальну згуртованість. Особливої актуальності набуває питання сприяння соціальної згуртованості суспільства не лише під час війни, а й у повоєнний період.

Мета: проаналізувати характер та еволюцію досліджень соціальної згуртованості; з'ясувати базові розбіжності в її визначеннях під кутом зору формування простору відповідної проблематики та означення її психологічних вимірів.

Методологія. Стаття є оглядовою і спирається на теоретичні узагальнення. В основу роботи покладено метод психологічного реконструювання як теоретичного дослідження змістової і структурної архітекτονіки конструкта «соціальна згуртованість», що процедурно сприяє виокремленню формально-логічних і змістових ознак досліджуваного феномену.

Результати. Здійснено реконструкцію змістової і структурної архітекτονіки конструкта «соціальна згуртованість», представлених у межах різних академічних досліджень. Встановлено, що попри значні розбіжності в тлумаченні соціальної згуртованості є певний консенсус щодо визначення цього поняття. Насамперед це стосується спільного розуміння, що соціальна згуртованість – це багатовимірний конструкт, який можна вимірювати на кількох (мікро-, мезо- і макро-) рівнях. Наразі практично всі дослідники дотримуються думки, що соціальна згуртованість, хоч і перебуває під впливом індивідуальної поведінки та ставлень, є атрибутом, який описує соціальні сутності, а не окремих

людей. Соціальну згуртованість концептуалізовано як груповий атрибут, який визначається обсягом і силою взаємних позитивних настановлень між людьми в групі. З'ясовано, що окремі аспекти соціальної згуртованості емпірично пов'язані з моделями соціальної взаємодії та співпраці, а також зауважено зв'язок концепцій соціальної згуртованості із психологічними конструкціями стійкості та вразливості. Виокремлено психологічні виміри соціальної згуртованості: соціальне залучення, довіра, відчуття належності та соціальна взаємодія.

Перспективи подальших досліджень полягають у проведенні якісних досліджень, які контекстуалізують соціальну згуртованість, що сприятиме розробленню психологічних засад згуртованості суспільства та розробленню програм підвищення якості соціальної згуртованості.

Ключові слова: зміст соціальної згуртованості; міждисциплінарність; психологічні виміри соціальної згуртованості.

Zinaida F. Sivers

Ph.D. in Jurisprudence, Docent,
Leading Research Associate of the Department
of Psychology of Political-Legal Relationships,
Institute of Social and Political Psychology, NAES of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-2950-0741
nok55@ukr.net

ANALYSIS OF THEORETICAL STUDIES ON SOCIAL COHESION IN FOREIGN ACADEMIC LITERATURE.

Relevance. The concept of "social cohesion" remains an important issue in social development worldwide. The objective aim of ensuring and enhancing social cohesion has become a crucial goal in academic research, public discourse and political decision-making. The heightened concern for social cohesion in Ukraine stems from the perceived threats linked to the war, which have disrupted public life across different spheres; consequently, social cohesion has been adversely affected. It is pertinent to promote social cohesion not only during, but also in the aftermath of the war.

The **aim** is to analyse the nature and history of research on social cohesion, to identify the fundamental differentiations presented in its definitions when constructing pertinent matters, and to outline its psychological aspects.

Methodology. The article presents a theoretical review on social cohesion. Employing the method of psychological reconstruction, the study examines the content and structural architectonics of the construct, identifying its formal, logical and content features.

Results. The article analyses the content and structure of the concept of social cohesion as presented in academic studies. Despite variations in its definition, a consensus exists regarding social cohesion as a multidimensional construct that can be

measured at micro, meso, and macro levels. Almost all researchers argue that social cohesion describes social entities rather than individuals, although individual behaviour and attitudes do influence it. Social cohesion is viewed as a characteristic of a group, and is determined by the extent and strength of mutual positive attitudes between individuals within that group. Certain aspects of social cohesion have been shown to be empirically linked to models of social interaction and cooperation. Additionally, there is a relationship between social cohesion concepts and psychological constructs of resilience and vulnerability. The psychological dimensions of social cohesion, including social involvement, trust, sense of belonging, and social interaction, are highlighted.

We see the **prospects** for further research in conducting qualitative studies that contextualise social cohesion, which will contribute to the development of psychological foundations of social cohesion and the development of a psychological model of social cohesion and programmes to improve the quality of social cohesion.

Keywords: content of social cohesion; interdisciplinarity; psychological dimensions of social cohesion.

Постановка проблеми. Соціальна згуртованість, яку часто вважають сполучною ланкою, що скріплює суспільство, привертає все більшу увагу академічних та політичних кіл через бажання зрозуміти, як її зміцнити, а також осмислити її вплив на суспільство та окремих людей. А втім, досі немає єдиного підходу до визначення соціальної згуртованості. Соціальна згуртованість є предметом дискусій як концептуально, так і під кутом зору практичного застосування. У літературі можна натрапити на кілька визначень соціальної згуртованості, однак наразі немає єдиної думки щодо того, яке з них найбільш доцільно використовувати для емпіричних досліджень (Bottoni, 2018; Dickes, Valentova, & Borsenberger, 2010). Труднощі, принаймні частково, пов'язані з різним використанням концепції соціальної згуртованості політиками та вченими різних галузей (економіка, політичні науки, соціологія і психологія) (Bottoni, 2018; J. Chan, To, & E. Chan, 2006). Розмаїття різних вимірів з'являлося в міру того, як дослідники концептуалізували соціальну згуртованість на основі теоретичних припущень своїх дисциплін. Цей широкий спектр дисциплінарних внесків створив багате, але водночас заплутане дослідницьке поле. Хоча дослідники загалом згодні з тим, що соціальна згуртованість є багатовимірною конструкцією, вони не припиняють сперечатися щодо точної природи та кількості цих вимірів (Beauvais, & Jenson, 2002; Chan et al., 2000; Fonseca, Lukosch, & Brazier, 2019; Schiefer, & Noll van der, 2017). З огляду на зростання інтересу до соціальної згуртованості постає потреба в більш глибокому розумінні її еволюції, статусу, змістової і структурної архітекτονіки конструкта «соціальна згуртованість» в межах різних академічних досліджень. Концепція соціальної згуртованості

походить з низки академічних дисциплін і варіюється від абстрактних теоретичних визначень до запропонованих метрик для вимірювання, а отже вони потребують детального аналізу.

Аналіз джерел і публікацій, виділення нерозв'язаних частин проблеми. Інтерес до концепції соціальної згуртованості від часів фундаментальних досліджень Е. Дюркгайма то зростав, то слабшав. У 1897 році Дюркгайм визначив соціальну згуртованість як взаємозалежність індивідів у суспільстві та ідентифікував її як відсутність латентного соціального конфлікту і наявність міцних соціальних зв'язків (Fonseca et al., 2019). Дослідник стверджував, що підтримання соціального порядку спирається на одну із двох форм солідарності. Одна з них – через механічну солідарність, притаманну традиційним і малим суспільствам, коли соціальна згуртованість постає завдяки однорідності, оскільки люди мають схожу роботу, особисті, освітні та релігійні інтереси. Друга – через органічну солідарність, яка виникає в більш сучасних або капіталістичних суспільствах і впливає з властивої людям взаємозалежності (Durkheim, 1952).

Відомо, що найбільший інтерес до соціальної згуртованості виникав у часи значних економічних, політичних і соціальних змін. Протягом останніх десятиліть соціальна згуртованість з'являється як ключове поняття в академічній та політичній сферах дискурсу (Beauvais, & Jenson, 2002; Chan et al., 2006; Hulse, & Stone, 2007; Jenson, 2010). Усю наявну літературу, присвячену соціальній згуртованості, можна розділити на кілька основних сфер і тих, що перетинаються: соціальні відносини, належність, зосередженість на загальному добробуті. У наукових джерелах ці сфери також охоплюють додаткові виміри соціальної згуртованості. Так, до сфери соціальних відносин належать такі виміри: якість і кількість соціальних зв'язків і взаємодій (соціальних мереж) (Putnam, 2000); довіра до інших (щоб поводитися передбачувано і керуватися переважно добрими намірами) (Chan et al., 2006); прийняття різноманіття – толерантне ставлення (Jeannotte et al., 2002; Spoonley et al., 2005). Зосередженість на загальному добробуті передбачає: почуття солідарності та намагання ставити потреби групи вище від своїх власних (Chan et al., 2006); визнання соціального порядку, правил і стандартів (Jenson, 1998; Kearns, & Forrest, 2000), а також соціокультурну та політичну участь (Berger-Schmitt, 2000; Chan et al., 2006; Easterly, Ritzen, & Woolcock, 2006; Rajulton et al., 2007; Ritzen, 2001). Як бачимо, підходи певною мірою різняться. На цьому тлі особливий інтерес становить проблема вивчення міждисциплінарної природи соціальної згуртованості. А в контексті нашого наукового інтересу постає питання виокремлення психологічних вимірів соціальної згуртованості. Очевидно, що значна

частина вже згаданих вимірів соціальної згуртованості мають суто психологічний зміст і є, на нашу думку, її психологічними вимірами. Виокремлення психологічних вимірів соціальної згуртованості дасть у подальшому змогу вибудувати психологічну модель соціальної згуртованості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Можемо констатувати безліч інтересів у сфері соціальної згуртованості – від окремих людей до суспільства, держави та організацій. З огляду на все більш широке визнання соціальної згуртованості означилася потреба в кращому розумінні еволюції і статусу соціальної згуртованості в межах різних академічних досліджень. На зростання інтересу до феномену «соціальна згуртованість» у різних галузях знання звертає увагу у своїй статті L. Moustakas (2023). Здійснивши бібліометричний аналіз досліджень соціальної згуртованості з 1994 по 2020 рік, він зауважив, що вони охоплюють широкий спектр дисциплін, зокрема охорону здоров'я, освіту, психологію та інші соціальні науки. Загалом дослідник проаналізував 5027 наукових праць, опублікованих у 2362 журналах за період з 1994 по 2020 рік. Проведений аналіз показав, що з 1994 р. спостерігається значне зростання кількості публікацій, причому понад 55% публікацій з'явилися лише в період між 2016 і 2020 роками. Результати бібліометричного аналізу показали також значне зростання кількості цитувань на цю тему за останні п'ять років. У статті L. Moustakas наводить перелік найбільш цитованих праць (табл. 1).

Таблиця 1

Десять найбільш цитованих праць про соціальну згуртованість

Назва публікації	Автори	Видання	Усього цитувань
Сусідство та насильницькі злочини: багаторівневе дослідження колективної ефективності	Sampson, R. J.; Raudenbush, S. W.; Earls, F.	Science	6409
Структура мережі та передавання знання: Ефекти і діапазон згуртованості	Reagans, R.; McEvily, B.	American Journal of Public Health	1809
Соціальний капітал, нерівність доходів і смертність	Kawachi, I.; Kennedy, B.P.; Lochner, K.; Prothrow-Stith, D.	American Journal of Public Health	1717

Назва публікації	Автори	Видання	Усього цитувань
Природа і здоров'я	Hartig, T.; Mitchell, R.; de Vries, S.; Frumkin, H.	Annual Review of Public Health	1128
Субкультури споживання Етнографія нових байкарів	Schouten, J. W.; McAlexander, J. H.	Journal of Consumer Research	1030
Смерть соціального? Реорганізація території держави	Rose, N.	Economy and Society	942
Нерівність доходів і смертність: значення для здоров'я людини доходу, психосоціального середовища або матеріальних умов	Lynch, J. W.; Smith, G. D.; Kaplan, G. A.; House, J. S.	British Medical Journal	828
Соціальна згуртованість, соціальний капітал і сусідство	Forrest, R.; Kearns, A.	Urban Studies	798
Зв'язок здібностей та особистості члена команди з робочими процесами в команді та командною ефективністю	Barrick, M. R.; Stewart, G. L.; Neubert, M. J.; Mount, M. K.	Journal of Applied Psychology	797
Сусідський контекст підліткового психічного здоров'я	Aneshensel, C. S.; Sucoff, C. A.	Journal of Health and Social Behavior	768

L. Moustakas наводить також авторські ключові слова до публікацій про соціальну згуртованість: соціальна згуртованість; соціальний капітал; громада; різноманітність; психічне здоров'я; інтеграція; соціальні мережі; депресія; фізична активність; громадянство; мультикультуралізм; довіра; ідентичність; міграція; добробут. Ці ключові слова відображають поєднання термінів із соціології (наприклад, соціальний капітал), сфери здоров'я (наприклад, депресія, фізична активність), політології (наприклад, громадянство, імміграція) і психології (наприклад, колективна ефективність) (Moustakas, 2023).

Аналіз публікацій дав змогу виділити тематичні сфери, пов'язані з дослідженнями соціальної згуртованості, які умовно можна розділити на декілька кластерів, а саме: соціальні структури і соціальна згуртованість; ідентичність, розмаїття і соціальна згуртованість; соціальна згуртованість, сусідство та здоров'я.

Соціальні структури і соціальна згуртованість. Цей кластер об'єднує публікації, які широко досліджують як соціальні, так і структурні фактори, зокрема нерівність, економічний розвиток, освіту. Велику кількість досліджень присвячено тому, як нерівність доходів впливає на загальну соціальну згуртованість. Як видається, є негативний зв'язок між великою нерівністю і соціальною згуртованістю (Coburn, 2004; Iammarino et al., 2019; Manstead, 2018; Burgard, & Kalousova, 2015). Наприклад, D. Coburn стверджує, що вища нерівність доходів призводить до нижчого рівня соціальної згуртованості, а це, відповідно, негативно впливає на загальний стан здоров'я і добробут. А також що неоліберальна політика призводить до зростання нерівності та послаблення згуртованості для таких країн, як Китай, Тайвань і Японія, які успішно впоралися з глобалізацією (Little, & Green, 2009).

Інший сегмент цього кластера містить низку праць, які аналізують, як освіта може опосередковувати соціальну згуртованість у різних контекстах (Brennan, & Naidoo, 2008; Dunne, 2010; Burgard, & Kalousova, 2015; Brennan, & Naidoo, 2008). Є думка, що освіта відіграє позитивну роль у контексті соціальної згуртованості, оскільки освіту можна використовувати для прищеплення спільних норм, які підвищують соціальну згуртованість (Gradstein, & Justman, 2000; Little, & Green, 2009). Так, A. W. Little і A. Green (2009) стверджують, що освіта стала важливою передумовою соціальної згуртованості. У цих аргументів є і протилежний аспект, який полягає в тому, що освіта може бути використана як засіб розпалювання націоналізму і міжетнічної напруженості. Наприклад, N. Durrani і M. Dunne (2010) вважають, що пакистанська національна навчальна програма слугує для розмежування мусульманського пакистанського «я» і антагоністичного немусульманського «іншого».

Ідентичність, розмаїття і соціальна згуртованість. До цього кластера можна віднести праці, де досліджується, як ідентичність або різноманітність (чи то на етнічному, релігійному, чи на класовому рівні) опосередковує соціальну згуртованість або її конкретні виміри, такі як соціальні відносини, громадянська участь або довіра (Koopmans, & Veit, 2014; Dassopoulos, & Monnat, 2011); Uslaner, 2010; Schaeffer, 2013; Koopmans, & Veit, 2014). Згадані автори у своїх дослідженнях розглядають, як, наприклад, різноманітність пов'язана з різними

аспектами соціальної згуртованості. Так, Koormans, & Veit провели експеримент і з'ясували, що учасники, які піддавалися впливу стимулів, котрі підкреслювали різноманітність районів, повідомляли про нижчий рівень довіри (2014). Інші дослідження, у яких використовували дані на наднаціональному, національному або районному рівнях, підтвердили цей висновок, тобто припущення, що більша різноманітність зменшує довіру, доступ до ресурсів або соціального капіталу (Assche van et al., 2023). Однак дискусія щодо впливу різноманітності на соціальну згуртованість усе ще триває. Інші дослідження показують, що різноманітність позитивно впливає на економічний розвиток (Bove, & Elia, 2017) і навіть підвищує рівень соціальної згуртованості (Assche van et al., 2023). До речі, A. Portes. & E. Vickstrom (2015) вважають що різноманітність сприяє довгостроковій життєздатності націй, які залежать від сучасних форм об'єднання. N. Letki (2008) стверджує, що соціально-економічний статус є більш визначальним, тоді як «розмиваючий» ефект расового розмаїття відносно обмежений. У зв'язку з цим наразі точаться широкі дебати про те, чи справді розмаїття шкодить соціальній згуртованості, чи радше соціальна сегрегація є головним винуватцем. E. M. Uslander (2010) обстоює останню тезу, стверджуючи, що сегрегація за місцем проживання призводить до зниження рівня довіри і що люди з різноманітними соціальними мережами насправді мають вищий рівень довіри. Інші автори також досліджують, як різні форми сегрегації впливають на соціальну згуртованість. (Musterd, & Ostendorf, 2009; Cassiers, & Kesteloot, 2012). Варто зазначити, що T. van der Meer і J. Tolsma (2014) у своєму огляді проаналізували 90 досліджень і дійшли висновку, що люди в різних середовищах менш схильні довіряти своїм сусідам, але це не поширюється на загальну довіру чи громадянську участь.

Соціальна згуртованість, сусідство і здоров'я. До цього кластера належать праці, які переважно зосереджуються на тому, як сприйнята соціальна згуртованість у районі чи в іншому географічному середовищі впливає на різні показники здоров'я, якість життя і добробут. Такі дослідження, як правило, пов'язують високу соціальну згуртованість з кількома позитивними наслідками для здоров'я, включно з поліпшенням психічного здоров'я (Echeverría et al., 2008; Dyck van et al., 2015; Rios et al., 2012; Alvi et al., 2012), відмовою від куріння (Ahern et al., 2009), поліпшенням загального стану здоров'я (Mulvaney-Day et al., 2007) та вищим рівнем фізичної активності (Kamphuis et al., 2008; Mendes de Leon et al., 2009; Wen et al., 2007; Cradock et al., 2009). Багато із цих досліджень спираються насамперед на концепцію соціального капіталу, щоб допомогти виміряти або визначити соціальну згуртованість, іноді навіть

подаючи ці поняття як еквівалентні (Poortinga, 2012; Berry, & Welsh, 2010; Verhaeghe, & Tampubolon, 2012). Велику роль у цих дослідженнях відіграють поняття соціальної підтримки та соціальних відносин (Mulvaney-Day et al., 2007; Springer et al., 2006), навіть якщо соціальний капітал концептуально не стоїть на першому плані. Наприклад, одне з досліджень виявило, що вищий соціальний капітал пов'язаний з вищою самооцінкою здоров'я в Японії (Ichida et al., 2009). В інших дослідженнях використовуються різні комплексні показники соціальної згуртованості, які застосовуються переважно на рівні району. Ці дослідження показують, що вищий рівень соціальної згуртованості району пов'язаний з вищою самооцінкою здоров'я, кращим фізичним і психічним здоров'ям (Rios et al., 2012). Однак ці дослідження розглядають не лише соціальну згуртованість, а й інші екологічні та соціальні фактори, такі як доступ до парків або підтримка сім'ї.

Загалом можна висувати, що науковцям наразі не вдається сформулювати послідовне визначення соціальної згуртованості, хоча простежується тенденція до їх об'єднання навколо набору основних вимірів. Незалежно від точної концептуалізації в академічній літературі набирає поширення загальна думка, що соціальна згуртованість є важливим компонентом сприяння економічному зростанню, миру, а також подолання криз, що виникають.

Протягом останніх десятиліть соціальна згуртованість знаходить відображення як ключове поняття в соціальних науках. Усю наявну наразі літературу про соціальну згуртованість можна розділити на три основні і пересічні сфери: соціальні відносини, належність, зосередженість на загальному добробуті. У наукових джерелах ці сфери також охоплюють додаткові виміри соціальної згуртованості. Наприклад, сфера соціальних відносин об'єднує такі виміри, як якість і кількість соціальних зв'язків та взаємодій (соціальних мереж) (Putnam, 2000); довіра до інших (щоб поводитися передбачувано та керуватися переважно добрими намірами) (Chan et al., 2006); прийняття різноманіття – толерантне ставлення (Jeannotte et al., 2002). Зосередженість на загальному добробуті передбачає: почуття солідарності та бажання ставити потреби групи вище від своїх власних (Chan et al., 2006); визнання соціального порядку, правил і стандартів (Jenson, 1998; Kearns, & Forrest, 2000), а також соціокультурну та політичну участь (Berger-Schmitt, 2000; Chan et al., 2006; Easterly et al., 2006; Ritzen, 2001).

Завдяки напрацюванням Дюркгайма наразі сформульовано загалом прості визначення соціальної згуртованості, які зосереджуються на трьох основних поняттях: довіра; співпраця або участь; почуття належності або інклюзивна ідентичність (Peterson, & Hughey, 2004; Chan et al., 2006;

Dragolov et al., 2016; Schiefer, & Noll van der, 2017; Kim et al., 2020; Leininger et al., 2021). Довіру – подібно до оригінальної концепції взаємозалежності Дюркгайма – визначено як віру в те, що інші особи, групи чи інституції, які можуть завдати шкоди іншій особі, не будуть цього робити, а також у подальшу готовність цієї особи зробити себе вразливою (Kim et al., 2020). Наступні два компоненти відповідають сильним соціальним зв'язкам Дюркгайма. Другий компонент, співпраця, підкреслює горизонтальний вимір соціальної згуртованості – особливо коли вона здійснюється без стимулів і заради спільного добробуту. На противагу цьому, участь – як політична, так і соціокультурна (Acket et al., 2011) – наголошує на вертикальному вимірі. Що ж до інклюзивної ідентичності, то Jenson (1998) описує цей компонент як такий, що дає людям змогу відчувати себе частиною однієї спільноти, тоді як J. Kim з колегами (2020) визначають почуття належності як ступінь, до якого індивід або колективна група відчують, що вони «вписуються» в групу. Хоча жоден із цих трьох компонентів – довіра, співпраця/участь та інклюзивна ідентичність/почуття належності – не стосується безпосередньо до третього, але жоден із них не був би можливим, якби мав місце конфлікт усередині або між групами суспільства. Отже, хоча в сучасних еквівалентах визначення Дюркгайма про це прямо не сказано, безконфліктність є невідмінною умовою, що лежить в основі розуміння соціальної згуртованості.

Зростання в соціальних науках кількості наукових досліджень, присвячених соціальній згуртованості, сприяло тому, що було зроблено кілька спроб синтезувати здобутки в цій галузі досліджень і виявити спільний знаменник для визначення й аналізу соціальної згуртованості (Chan et al., 2006; Schiefer, & Noll van der, 2016). Так, Schiefer і van der Noll у своїй оглядовій статті спробували показати, що, хоча різні підходи наголошують на різних елементах соціальної згуртованості, що ґрунтуються на певних ідеологіях або інтересах суб'єктів з певних сфер політики, більшість із них, зрештою, охоплюють схожі основні виміри. Автори вважають, що насправді між підходами більше збігів, ніж це випливає з розбіжностей. Здійснивши ґрунтовний огляд наявних досліджень соціальної згуртованості, Schiefer і van der Noll, як вони самі зазначають, абстрагувалися від окремих підходів і виокремили шість вимірів соціальної згуртованості, які найчастіше трапляються в публікаціях, а саме: *соціальні відносини, ідентифікація, спрямованість на спільний добробут, спільні цінності, якість життя та рівність/нерівність*. Більшість із цих вимірів можуть бути поділені додатково (Schiefer, & Noll van der, 2016).

Хоча науковці й визнають, що соціальна згуртованість є багатовимірною концепцією, що містить горизонтальний і вертикальний виміри, основні суперечки торкаються фактичних складових елементів

або атрибутів соціальної згуртованості. Справді, кількість пропонованих атрибутів, а також визначення таких атрибутів суттєво різняться. Ініціативи щодо уточнення визначення та вимірювання соціальної згуртованості передбачають розвиток суб'єктивних та об'єктивних показників по горизонталі (міжгрупові) і по вертикалі (людина-держава). Наприклад, горизонталь може бути очевидною на рівні довіри до інших соціальних груп, а вертикаль проявляється в рівні довіри до інститутів. За межами цих двох осей конфігурації визначення залишаються вельми мінливими з багатьма різними комбінаціями залежно від концептуального підходу. Соціальні відносини говорять про якість, терпимість, довіру та рівень участі в соціальних мережах. Почуття ідентифікації стосується почуття прихильності або ідентичності з певною соціальною одиницею, наприклад з географічним регіоном. Спрямованість на загальний добробут передбачає почуття відповідальності перед іншими та певне прийняття наявного соціального порядку. Спільні цінності стосуються консенсусу щодо соціальних цінностей і переконань. Рівність пов'язана з розподілом доходів та інших соціальних ресурсів, таких як освіта, зайнятість або інші форми соціальної підтримки. Нарешті, якість життя поєднує в собі суб'єктивні та об'єктивні показники (Schiefer, & Noll van der, 2016).

Однак багато дослідників переконані, що є концептуальні та емпіричні причини не розглядати «добробут» і «нерівність» як структурні елементи соціальної згуртованості, які часом пропонують у літературі про соціальну згуртованість. По-перше, є добре відомі дослідження щодо значення добробуту, який зазвичай вважають характеристикою індивіда, а не суспільства. Більше того, включення добробуту перешкоджатиме вивченню емпіричного зв'язку між соціальною згуртованістю і людським розвитком (особливо індексу людського розвитку, який де-факто є індексом добробуту). Другий суперечливий елемент – «нерівність», яка є частиною кількох концепцій соціальної згуртованості (Berger-Schmitt, 2000; Langer et al., 2017). Однак прихильники цієї ідеї, як видається, більше спрямовані на забезпечення рамок для оцінювання соціальної згуртованості, що включає як рушійні сили, так і наслідки соціальної згуртованості (Burchi, & Zapata-Roman, 2022).

Як часто наголошують в академічних та політичних дебатах, нерівність, імовірно, відіграє ключову роль у визначенні соціальної згуртованості в суспільстві. Однак, як і у випадку із взаємозв'язком між соціальною згуртованістю і добробутом, зв'язок між соціальною згуртованістю і нерівністю також потребує емпіричної перевірки (Chan et al., 2006; Schiefer, & Noll van der, 2017).

В академічній літературі та серед практиків значної популярності набуло визначення соціальної згуртованості, яке запропонував Chan з колегами:

1. Соціальна згуртованість – це вертикальні і горизонтальні відносини між членами суспільства та державою, які тримають суспільство разом.

2. Соціальна згуртованість характеризується набором поглядів і поведінкових проявів, які охоплюють: ідентичність, довіру та співпрацю заради спільного добробуту (Chan et al., 2006).

Дослідники цілеспрямовано пропонують ошадливе визначення, приділяючи особливу увагу довірі, ідентичності та співпраці як трьом ключовим атрибутам соціальної згуртованості, які також є основними атрибутами, спільними для більшості визначень соціальної згуртованості. Науковці вважають, що кожен атрибут може працювати проти соціальної згуртованості, якщо він не є інклюзивним і спільним для різних соціальних груп. Наприклад, тісна співпраця всередині однієї соціальної групи може підірвати створення спільного добробуту, що виходить за рамки інтересів цієї соціальної групи, а внутрішньогрупова довіра може призвести до виключення членів іншої групи.

Питання щодо концептуалізації соціальної згуртованості та її основних атрибутів не єдине дискусійне питання. Різні дослідники розходяться в думці щодо того, чи слід вважати згуртованість процесом або якимось станом. Згідно з A. V. Carron і L. R. Brawley (2012), згуртованість можна визначити як динамічний процес, що відображається в тенденції триматися разом і залишатися єдиними для досягнення намічених цілей або задоволення афективних потреб. Це визначення застосовують у найрізноманітніших випадках: для вивчення спортивних команд, робочих груп, військових формувань, громад, дружніх компаній тощо. Із цього визначення випливає, що його автори трактують згуртованість не як рису спільноти або групи, а як величину, що змінюється на різних етапах групового розвитку, здатну набувати різних форм і втілюватися в різних аспектах функціонування групи. Тобто слід відмовитися від припущення, що згуртованість є чимось статичним, позитивним, тотальним, на користь підходу, який розглядає згуртованість як динамічний процес, завдяки якому згуртованість розвивається. Bruhn (2009), посилаючись на низку авторів, зазначає, що мала група є динамічною соціальною системою, і той факт, що вона розвивається в часі, також передбачає, що її адаптивні здібності дають їй змогу ставати згуртованою. Звідси випливає, що оцінка ступеня або рівня групової згуртованості має бути ситуаційною і чутливою до процесу розвитку групи.

Інша точка зору базується на статичному розумінні згуртованості. Так, J. Chan з колегами зазначають, що визначення згуртованості з використанням термінів процесу не збігається з нашим інтуїтивним розумінням цього терміна. Як вони стверджують, у повсякденному розумінні вживання терміну «згуртованість» радше відсилає до рівня згуртування групи чи спільноти, тобто до стану, а не до процесу. Визначення через процес у такому разі є контрінтуїтивним, оскільки припускає, що є деякий «кінцевий стан», або максимальний рівень соціальної згуртованості, однак немає такого поняття, як «максимальний» стан соціальної згуртованості (Chan et al., 2006).

Визначення згуртованості з використанням термінів процесу, так само як і термінів стану, відсилають нас до сутнісних рис цього явища. Отож розгляньмо концептуальну триаду соціальної згуртованості. **Перший** ключовий елемент соціальної згуртованості відповідає на запитання, чи базується суспільство на *інклюзивному підході*. На відміну від визначення J. Chan, інші дослідники припускають, що соціальна згуртованість вимагає інклюзивної ідентичності, яка дає змогу різним соціальним ідентичностям співіснувати і пропонує більше, ніж просто почуття належності або спільної ідентичності. У таких концепціях особливу увагу приділяють соціальній, а не особистій ідентичності (концептуальну відмінність описано в літературі із психології та соціології, наприклад, Abdelal et al., 2009).

Якщо особисті ідентичності за своєю суттю суб'єктивні, то соціальні ідентичності ґрунтуються на спільному розумінні в людей певних соціальних груп (Turner et al., 1994). Індивіди можуть одночасно володіти кількома соціальними ідентичностями, надавати їм як сенсу, так і емоційного значення (Tajfel, 1974). Визначення описує соціальну ідентичність як ту частину самооцінки людини, яка походить від її знання про свою належність до соціальної групи (або груп) разом з емоційним значенням, що надається цьому членству. Отже, соціальна ідентичність важлива для згуртованості груп і цілих суспільств. Вона прямо стосується до соціальної згуртованості, тоді як особиста ідентичність відіграє другорядну роль.

Усередині суспільства соціальні ідентичності описують ієрархічне членство в різних групах. Соціальні ідентичності великих груп – це ідентичності вищого порядку, що формуються на протигагу соціальним ідентичностям менших груп, так звані підлеглі ідентичності. Національна ідентичність – це вища ідентичність щодо соціальної ідентичності субнаціональних груп, але вона сама по собі підпорядковується ширшим ідентичностям, наприклад «стать». Складність соціальної ідентичності створює «перекривні», неоднорідні соціальні ідентичності та асоціюється

з більшою соціальною згуртованістю. Що ж до особистості, то сенс соціальної ідентичності визначає людей у їхній самокатегоризації в соціальній групі (Turner et al., 1994; Brewer, & Gardner, 1996). У цьому когнітивному процесі люди ідентифікують себе як члена групи, відповідаючи на запитання «Хто я?». У ньому індивіди «сортуються» за ієрархічно впорядкованими знеособленими груповими категоріями. Значення, яке люди приписують соціальній ідентичності, визначає правила членства в групі, цілі групи та відносини з іншими групами, завдяки чому група конструює свою соціальну ідентичність.

Другим важливим елементом, на якому ми пропонуємо зосередити увагу, є *довіра*, яка посідає заслужене місце майже у всіх концептуалізаціях соціальної згуртованості. Дослідження в соціальних науках виявили та проаналізували три різні типи довіри: конкретизовану (специфіковану), загальну та інституційну (Bauer, & Freitag, 2018; Freitag, & Traunmüller, 2009; Gundelach, 2014; Newton et al., 2018; Mattes, & Moreno, 2018).

Конкретизована довіра, яка стосується відносин у соціальних групах, відома також як «об'єднавча» довіра. Загальна довіра – здатність довіряти людям, які не належать до кола знайомих чи родичів (Mattes, & Moreno, 2018). Цей тип довіри називають ще «перехідною» довірою, маючи на увазі зв'язок між людьми в суспільстві (економіка, етнічні групи, релігії та раси) (Rothstein, & Uslaner, 2005). Інституційна довіра описує довіру на вертикальному рівні. Ідеться про довіру до правової організації влади і держави (Mattes, & Moreno, 2018). Цей вертикальний вимір є важливим тому, що соціальна згуртованість потребує вищої сутності, яка об'єднує суспільство інституційно (Dinesen, & Sønderskov, 2015; Rothstein, & Stolle, 2008). Ми погоджуємося з авторами, які відрізняють це поняття від політичної довіри, яка стосується довіри до політичних діячів та довіри до політичних інститутів (на відміну, наприклад, від Zmerli, & Newton, 2008). Багато хто з авторів погоджується з тим, що довіра – це важливий компонент соціальної згуртованості. Консенсус є як щодо загальної довіри, так і щодо інституційної довіри як ознак згуртованого суспільства (Chan et al., 2006; Dragolov et al., 2013; Schiefer, & Noll van der, 2016). Однак ми вважаємо, що конкретизовану довіру не варто розглядати як конститутивний елемент соціальної згуртованості. Оскільки є емпіричні дані, які свідчать про те, що конкретизована довіра може протидіяти соціальній згуртованості і зрештою навіть призвести до поляризації суспільства.

Розглядаючи взаємодію між довірою і вертикальною співпрацею з державою (або ефективністю роботи уряду), науковці дійшли згоди, що між ними є двобічний зв'язок. Теоретичні дослідження (Fukuyama, 2001;

Narayan, 1999) та емпірика (Knack, & Keefer, 1997) свідчать про те, що держави, які дбають про суспільний добробут, зокрема захист прав власності, виконання контрактів, справедливе правозастосування та громадську безпеку, зміцнюють соціальну та політичну довіру в суспільстві. Також теоретично обґрунтовано (Fukuyama, 2001) і продемонстровано (La Porta et al., 1998), що довіра впливає на ефективність уряду, а саме на різні аспекти співпраці між державою і громадянами, такі як *боротьба з корупцією, дотримання законодавства та громадянська участь*.

Третім ключовим елементом соціальної згуртованості є співпраця між групами і державою. Для того щоб бути показником соціальної згуртованості, особливо важливо, щоб ця співпраця була спрямована на *спільний добробут*, тобто на інтереси, які виходять за межі інтересів залучених осіб (Oorschot van, & Komter, 1998). Переконливий показник явної співпраці заради спільного добробуту – це коли суб'єкт, який робить щось, щоб інша особа або спільнота отримали(-а) користь, або це співпраця, яка відбувається, незважаючи на стимули, щоб відмовитися від співпраці (King et al., 2010). Добровільна співпраця для спільного добробуту є більш корисною для соціальної згуртованості, ніж співпраця, яка стимулюється через грошову винагороду або покарання (Rand et al., 2014). Спільний добробут належить до концепції матеріальних і нематеріальних умов життя колективу. Балансування індивідуальних і колективних інтересів є передумовою для визначення спільного добробуту колективу. Концепція спільного добробуту містить нормативний елемент (у якому суспільстві ми хочемо жити?) і процедурний вимір (як індивідуальні інтереси об'єднуються в колективний інтерес?). Спільний добробут можна визначити на різних рівнях суспільства (індивідуальному, груповому і державному).

Дослідники соціальної згуртованості здебільшого погоджуються з тим, що позитивні соціальні взаємодії в суспільстві є важливим елементом ширшої соціальної єдності. Однак поняття, які використовують для розуміння цього аспекту згуртованого суспільства, різняться: позитивні міжособистісні взаємодії чи стосунки (Friedkin, 2004.), соціальні відносини або якість і міцність стосунків між людьми (Schiefer, & Noll van der, 2016).

У науковій літературі можна натрапити на опосередковане посилання на спільний добробут, пов'язане із загальним альтруїзмом (Chan et al., 2006), ступенем відданості сприянню спільному добробуту (Colletta et al., 2001). На відміну від інших визначень соціальної згуртованості, Schiefer і van der Noll зосередилися на проявах, а не на готовності або зобов'язаннях щодо співпраці (Schiefer, & Noll van der,

2016). Дослідники стверджують, що прокооперативне (просоціальне) ставлення, наприклад готовність працювати задля спільного добробуту, є важливими, тобто згуртоване суспільство вимагає принаймні мінімального рівня фактичної співпраці. Такої ж думки дотримуються J. Chan з колегами (2006), які вважають, що соціальна згуртованість залежить не лише від почуттів чи психологічних умов, а й від належної поведінки. Якщо всі готові співпрацювати, але ніхто фактично не співпрацює, то не можна сподіватися, відповідно, на соціально згуртоване суспільство.

Згуртоване суспільство потребує хоча б мінімального рівня відданості суспільству та готовності підпорядковувати особисті потреби добробуту соціального середовища.

Концепція соціальної згуртованості актуальна в політичному та економічному дискурсах, і хоча в академічних колах ця концепція найбільш широко обговорюється в соціальних науках, частково вона закорінена в психологію і відображає зростання міждисциплінарного дослідницького інтересу та зусиль (Moustakas, 2023). Історично в психологічній літературі концепція соціальної згуртованості перегукується з ранніми розвідками в галузі людського пізнання соціальних груп, включно з членством у групі та ідентифікацією, спільним досвідом усередині групи і ставленням до групи.

Психологічне визначення соціальної згуртованості наголошує на ставленні індивідів до членства в групі і на пов'язаній із цим поведінці. Спочатку акцент робили на тривалості членства людини в групі. Згуртованість визначали як сили, що утримують індивідів у межах груп, до яких вони належать. Л. Фестінгер з колегами розглядали, наприклад, згуртованість як спільне поле сил, які діють на членів групи, щоб вони залишалися в ній. Зміщуючи акцент з причинно-наслідкових механізмів на змінну результату, дослідник визначає згуртованість як результат усіх сил, які діють на членів групи, щоб вони залишалися в групі (Festinger et al., 1950).

Інший відомий учений К. W. Back (1951) описував згуртованість як результат взаємодії всіх сил, які діють на членів групи, щоб вони залишалися в цій групі. Такий фундаментальний акцент на безперервності та плинності членства і досі актуальний у сучасних дослідженнях соціальної згуртованості (McPherson, & Smith-Lovin, 2002). N. Friedkin (2004) звертає увагу на класичну ідею про те, що соціальна згуртованість – це причинно-наслідкова система, яка визначає ставлення та поведінку індивідів до членства в групі.

Початковий підхід до вивчення соціальної згуртованості, у якому наголошувалося на факторі тривалості членства, розробляли у двох

важливих аспектах. По-перше, дослідники визнали, що основний фокус на рішенні індивіда залишатися в групі чи вийти з неї слід розширити, включивши сюди його ставлення до свого членства. По-друге, вони визнали, що теорія соціальної згуртованості має ґрунтуватися на розробленні обліку ставлень і поведінки індивідів, пов'язаних із членством у групі, оскільки таке ставлення є безпосередньою причиною рішень людей залишатися в групі або вийти з неї.

Від часу цих ранніх розробок сферу ставлення до членства та поведінки індивідів розширено завдяки додаванню різноманітних можливих індивідуальних внесків у соціальну згуртованість групи. Вимірювання соціальної згуртованості нині охоплює, мабуть, будь-яке ставлення або поведінку, які можуть бути витлумачені як такі, що свідчать про прихильність людини до групи або до інших членів групи. Факторно-аналітичні дослідження ставили за мету зменшити множинність наявних індикаторів привабливості членства та прихильності до групи по змозі до невеликої кількості вимірів (Bollen, & Hoyle 1990; Smith et al., 1999).

Хоча ця робота з факторного аналізу є корисною і важливою, вона, на думку N. Friedkin, є лише першим кроком у дослідженні причинно-наслідкових зв'язків між різними ставленнями до членства і поведінкою, на яких наголошували дослідники соціальної згуртованості. Якщо деякі виміри соціальної згуртованості є причинно-наслідковими передумовами або наслідками інших, то їх слід виокремлювати як такі в причинно-наслідковій моделі, а не об'єднувати як показники соціальної згуртованості (Friedkin, 2004). Хоча різні теоретики приписують цьому терміну дещо різні концептуальні властивості, більшість із них погоджуються з тим, що групова згуртованість є певним мірилом, яке визначає, доки члени групи бажають залишатися в групі. Відповідно, члени групи з високим рівнем згуртованості, на відміну від групи з низьким рівнем згуртованості, більше переймаються своїм членством у групі і тому мають сильнішу мотивацію щодо внеску в добробут групи, просування її цілей та участі в її діяльності. Friedkin вважає, що таку причинно-наслідкову модель можна розробити таким чином, щоб вона брала до уваги вплив різних поглядів на членство, на різні види поведінки членів групи. У такій причинно-наслідковій системі групову згуртованість може бути визначено відповідно до тривалості членства в групі (McPherson, & Smith-Lovin, 2002).

Хоча згуртованість щодо колективу є описовим атрибутом (який виражає якість соціальної співпраці), її можна розглядати не лише на груповому, а й на індивідуальному рівні. Соціальна згуртованість на індивідуальному рівні містить *суб'єктивний* компонент, який стосується

суб'єктивних переживань, пізнання та емоцій, і *об'єктивний* компонент – прояв у поведінці (Chan et al., 2006; Bollen, & Hoyle, 1990). Також на індивідуальному рівні проявляються деякі повторювані індикатори соціальної згуртованості, пов'язані з почуттям соціальної належності або ідентичності (Chan et al., 2006; Fonseca et al., 2019; Schiefer, & Noll van der, 2017); моделі соціальної взаємодії або співпраці (Chan et al., 2006; Fonseca et al., 2019); заснована на психології модель соціальної згуртованості, що відображає зв'язок психологічної стійкості і психічного здоров'я (Silveira et al., 2022).

Очевидно, що проблему єдиної концептуалізації та операціоналізації соціальної згуртованості не можна вважати наразі вирішеною, але огляд літератури дав змогу виявити повторювані виміри, які можуть бути операціоналізовані засобами психології. Це, зокрема, такі виміри: *соціальне залучення, довіра, почуття належності та соціальна взаємодія*.

Окрім аспекти соціальної згуртованості емпірично пов'язані з моделями соціального залучення та співпраці, готовності брати участь і допомагати. Вони є стійкими в часі характеристиками людини під кутом зору стабільних у часі особистісних характеристик (рис-засобів), можуть бути пов'язані з диспозиціями просоціальної мотивації та просоціальними тенденціями (Gilligan et al., 2014). Просоціальні тенденції відіграють визначальну роль у формуванні групових процесів, сприяючи залученню або виключенню членів групи та просуванню соціальних норм (Thomas et al., 2009).

Якість соціальних відносин можна також пов'язувати з довірою, або вони навіть можуть ґрунтуватися на довірі (Luhmann, 2000). Довіра описує очікування індивіда щодо передбачуваності поведінки інших людей, а також щодо їхніх добрих намірів. Вона підтримується стабільними в часі індивідуальними характеристиками особистості і може бути виміряна як ставлення до надійності інших (Glaeser, 2000).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, за результатами теоретичних узагальнень, представлених у контексті різних академічних досліджень, здійснено реконструкцію змістової і структурної архітектоники конструкта «соціальна згуртованість». З'ясовано, що попри значні розбіжності у визначенні соціальної згуртованості є певний консенсус щодо соціальної згуртованості. Насамперед це стосується спільного розуміння того, що соціальна згуртованість – це багатовимірний конструкт, який можна виміряти на кількох (мікро-, мезо-, і макро-) рівнях. Практично всі дослідники дотримуються думки, що соціальна згуртованість є атрибутом, який описує соціальні сутності, а не окремих людей, хоча й перебуває під

впливом індивідуальної поведінки та ставлень. Соціальну згуртованість концептуалізовано як груповий атрибут, який визначається обсягом і силою взаємних позитивних настановлень між людьми в групі. Встановлено, що окремі аспекти соціальної згуртованості емпірично пов'язані з моделями соціальної взаємодії та співробітництва; виявлено також зв'язок концепцій соціальної згуртованості із психологічними конструкціями стійкості та вразливості. Виокремлено такі психологічні виміри соціальної згуртованості: соціальне залучення, довіра, відчуття належності та соціальна взаємодія.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в проведенні якісних досліджень, які контекстуалізують соціальну згуртованість, що сприятиме розробленню психологічних засад згуртованості суспільства, психологічної моделі соціальної згуртованості та програм підвищення якості соціальної згуртованості.

References

- Abdelal, R., Herrera, Y. M., Johnston, A. I., & McDermott, R. (2006). Identity as a variable. *Perspectives on Politics*, 4(4), 695–711. (in English)
- Acket, S., Borsenberger, M., Dickes, P. & Sarracino, F. (2011). *Measuring and validating social cohesion: a bottom-up approach*. Working Paper No 2011-08. Luxembourg: CEPS/Instead www.oecd.org/dev/pgd/46839973.pdf. (in English)
- Ahern, J., Galea, S., Hubbard, A., & Syme, S. L. (2009). Neighborhood smoking norms modify the relation between collective efficacy and smoking behavior. *Drug and alcohol dependence*, 100 (1-2), 138–145. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2008.09.012>. (in English)
- Alvi, S., Zaidi, A., Ammar, N., & Culbert, L. (2012). A comparative and exploratory analysis of socio-cultural factors and immigrant women's mental health within a Canadian context. *Journal of immigrant and minority health*, 14 (3), 420–432. <https://doi.org/10.1007/s10903-011-9567-1>. (in English)
- Assche van, J., Ardaya Velarde, S., Hiel van, A., & Roets, A. (2023). Trust is in the eye of the beholder: How perceptions of local diversity and segregation shape social cohesion. *Frontiers in psychology*, 13, 1036646. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1036646>. (in English)
- [Back, K. W. \(1951\). Influence through social communication. *Journal of Abnormal & Social Psychology*, 46, 9–23. \(in English\)](#)
- Bauer, P. C., & Freitag, M. (2018). Measuring trust. In E. M. Uslaner (Ed.), *The Oxford handbook of social and political trust* (pp. 15–36). Oxford: Oxford University Press. (in English)
- Beauvais, C., & Jenson, J. (2002). *Social cohesion: Updating the state of the research*. Ottawa: Canadian Policy Research Network. Retrieved from http://cprm3.library.carleton.ca/documents/12949_en.pdf. (in English)

Berger-Schmitt, R. (2002). Considering Social Cohesion in Quality of Life Assessments: Concept and Measurement. *Social Indicators Research*, 58(1/3), 403–428. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/27527016>. (in English)

Berry, H. L., & Welsh, J. A. (2010). Social capital and health in Australia: An overview from the household, income and labour dynamics in Australia survey. *Social science & medicine* (1982), 70(4), 588–596. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2009.10.012>. (in English)

Bollen, K. A., & Hoyle, R. H. (1990). Perceived cohesion: a conceptual and empirical examination. *Social Forces*, 69, 479–504. doi: 10.2307/2579670. (in English)

Bottoni, G. A (2018). Multilevel measurement model of social cohesion. *Social Indicators Research*, 136, 835–57. doi: 10.1007/s11205-016-1470-7. (in English)

Bove, V., & Elia, L. (2017). Migration, diversity, and economic growth. *World Development*, 89, 227–239. (in English)

Brennan, J., & Naidoo, R. (2008). Higher Education and the Achievement (And/or Prevention) of Equity and Social Justice. *Higher Education*, 56(3), 287–302. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/40269078>. (in English)

Brewer, M., & Gardner, W. (1996). Who is this «we»? Levels of collective identity and self representations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83–93. (in English)

Bruhn, J. (2009). *The Group Effect, Social Cohesion and Health Outcomes*. Springer, New York. (in English)

Burchi, F., & Zapata-Román, G. (2022). *Inequality and social cohesion in Africa: Theoretical insights and an exploratory empirical investigation* (IDOS Discussion Paper 16/2022). Bonn: German Institute of Development and Sustainability (IDOS). (in English)

Burgard, S. A., & Kalousova, L. (2015). Effects of the Great Recession: Health and well-being. *Annual Review of Sociology*, 41, 181–201. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-073014-112204>. (in English)

Carron, A. V., & Brawley, L. R. (2012). Cohesion: Conceptual and measurement issues. *Small Group Research*, 43(6), 726–743. <https://doi.org/10.1177/1046496412468072>. (in English)

Cassiers, T., & Kesteloot, C. (2012). Socio-spatial Inequalities and Social Cohesion in European Cities. *Urban Studies*, 49, 1909–1924. (in English)

Chan, J., To, H.-P., & Chan, E. (2006). Reconsidering social cohesion: developing a definition and analytical framework for empirical research. *Social Indicators Research*, 75(2): 273–302. Retrieved from <https://link.springer.com/article/10.1007/s11205-005-2118-1>. (in English)

Cheong, P. H., Edwards, R., Goulbourne, H., & Solomos, J. (2007). Immigration, social cohesion and social capital: A critical review. *Critical Social Policy*, 27, 24–49. (in English)

Chipkin, I., & Ngqulunga, B. (2008). Friends and Family: Social Cohesion in South Africa. *Journal of Southern African Studies*, 34:1, 61–76. doi: [10.1080/03057070701832882](https://doi.org/10.1080/03057070701832882). (in English)

Citrin, J., & Sears, D. O. (2009). Balancing national and ethnic identities the psychology of E pluribus unum. In R. Abdelal, Y. M. Herrera, A. I. Johnston, & R. McDermott (Eds.), *Measuring identity: A guide for social scientists*, (pp. 145–174). Cambridge University Press. (in English)

Citrin, J., Wong, C., & Duff, B. (2001). The meaning of American national identity: Patterns of ethnic conflict and consensus. In R. D. Ashmore, L. Jussim, & D. Wilder (Eds.), *Social identity, intergroup conflict, and conflict reduction* (pp. 71–100). Oxford University Press. (in English)

Coburn, D. (2004). Beyond the income inequality hypothesis: class, neoliberalism, and health inequalities. *Social science & medicine* (1982), 58(1), 41–56. [https://doi.org/10.1016/s0277-9536\(03\)00159-x](https://doi.org/10.1016/s0277-9536(03)00159-x). (in English)

Colletta, N. J., & Cullen, M. (2000). *Violent conflict and the transformation of social capital. Lessons from Cambodia, Rwanda, Guatemala, and Somalia*. Washington, DC: World Bank. (in English)

Colletta, N. J., Lim, T. G., & Kelles-Viitanen, A. (Eds.) (2001). *Social cohesion and conflict prevention in Asia: managing diversity through development*. Washington, D. C.: World Bank Publications. (in English)

Cradock, A. L., Kawachi, I., Colditz, G. A., Gortmaker, S. L., & Buka, S. L. (2009). Neighborhood social cohesion and youth participation in physical activity in Chicago. *Social Science & Medicine*, 68(3), 427–435. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2008.10.028>. (in English)

Dassopoulos, A., & Monnat, S. M. (2011). Do perceptions of social cohesion, social support, and social control mediate the effects of local community participation on neighborhood satisfaction? *Environment and Behavior*. 43(4): 546–565. (in English)

Dickes, P., Valentova, M., & Borsenberger, M. (2010). Construct Validation and Application of a Common Measure of Social Cohesion in 33 European Countries. *Social Indicators Research*, 98(3), 451–473. <https://doi.org/10.1007/s11205-009-9551-5>. (in English)

Dinesen, P. T., & Sønderskov, K. M. (2015). Ethnic diversity and social trust: Evidence from the microcontext. *American Sociological Review*, 80(3), 550–573. (in English)

Dragolov, G., Ignacz, S., Lorenz, J., Delhey, J., & Boehnke, K. (2014). *Radar gesellschaftlicher Zusammenhalt. Messen was verbindet. Gesellschaftlicher Zusammenhalt in Deutschland*. Gütersloh, Germany: Bertelsmann Foundation. Retrieved from http://www.gesellschaftlicher-zusammenhalt.de/fileadmin/Inhalte/Radar_Deutschlandstudie_2014_web.pdf. (in Cerman)

Dunne, M. (2010). Curriculum and national identity: exploring the links between religion and nation in Pakistan, *Journal of Curriculum Studies*, 42:2, 215–240. doi: [10.1080/00220270903312208](https://doi.org/10.1080/00220270903312208). (in English)

Durkheim, É. (1952). *Suicide, a study in sociology* (Translated by J. A. Spaulding and G. Simpson; edited by G. Simpson). London: Routledge & K. Paul. (in English)

Durrani, N., & Dunne, M. (2010). Curriculum and national identity: Exploring the links between religion and nation in Pakistan. *Journal of Curriculum Studies*, 42, 215–240. (in English)

Dyck van, D., Teychenne, M., McNaughton, S. A., De Bourdeaudhuij, I., & Salmon, J. (2015). Relationship of the perceived social and physical environment with mental health-related quality of life in middle-aged and older adults: mediating effects of physical activity. *PloS one*, 10(3), e0120475. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0120475>. (in English)

Easterly, W., Ritzen, J., & Woolcock, M. (2006). *Social cohesion, institutions, and growth*. Center for Global Development Working Paper, 94. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0343.2006.00165.x>. (in English)

Echeverría, S., Diez-Roux, A. V., Shea, S., Borrell, L. N., & Jackson, S. (2008). Associations of neighborhood problems and neighborhood social cohesion with mental health and health behaviors: the Multi-Ethnic Study of Atherosclerosis. *Health & place*, 14(4), 853–865. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2008.01.004>. (in English)

Festinger, L., Schachter, S., & Back, K. (1950). *Social pressures in informal groups; a study of human factors in housing*. Harper. (in English)

Fonseca, X., Lukosch, S. & Brazier, F. (2019). Social cohesion revisited: a new definition and how to characterize it. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 32(2): 231–253 <https://doi.org/10.1080/13511610.2018.1497480>. (in English)

Freitag, M., & Traunmüller, R. (2009). Spheres of trust: An empirical analysis of the foundations of particularised and generalised trust. *European Journal of Political Research*, 48(6), 782–803. (in English)

Friedkin, N. E. (2004). Social Cohesion. *Annual Review of Sociology*, 30(1), 409–425. <http://doi.org/10.1146/annurev.soc.30.012703.110625>. (in English)

Fukuyama, F. (2001). Social Capital, Civil Society and Development. *Third World Quarterly*, 22, 7–20. <https://doi.org/10.1080/713701144>

Gilligan, M. J., Pasquale, B. J., & Samii, C. (2014). Civil war and social cohesion: lab-in-the-field evidence from Nepal. *American Journal of Political Science*, 58, 604– 619. doi: 10.1111/ajps.12067. (in English)

Glaeser, E. L., Laibson, D. I., Scheinkman, J. A., & Soutter, C. L. (2000). Measuring trust. *Quarterly Journal of Economics*, 115, 811–846. doi: 10.1162/003355300554926. (in English)

Gradstein, M., & Justman, M. (2000). Human capital, social capital, and public schooling. *European Economic Review*, 44, 879–890. (in English)

Granovetter, M. S. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360–1380. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/2776392>. (in English)

Gundelach, B. (2014). In diversity we trust: The positive effect of ethnic diversity on output trust. *Political Behavior*, 36(1), 125–142. (in English)

Hagstrom, W. O., & Selvin, H. C. (1965). Two dimensions of cohesiveness in small groups. *Sociometry*, 28, 30–43. (in English)

Huddy, L. (2013). From Group Identity to Political Cohesion and Commitment, in L. Huddy, D. O. Sears, & J. S. Levy (Eds), *The Oxford Handbook of Political Psychology*, 2nd edn. Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199760107.013.0023>. (in English)

Hulse, K. & Stone, W. (2007). Social cohesion, social capital and social exclusion, *Policy Studies*, 28:2, 109–128, doi: [10.1080/01442870701309049](https://doi.org/10.1080/01442870701309049). (in English)

Iammarino, S., Rodriguez-Pose A., & Storper M. (2019). Regional inequality in Europe: evidence, theory and policy implications, *Journal of Economic Geography*, Vol. 19, Is. 2, 273–298, <https://doi.org/10.1093/jeg/lby021>. (in English)

Ichida, Y., Kondo, K., Hirai, H., Hanibuchi, T., Yoshikawa, G., & Murata, C. (2009). Social capital, income inequality and self-rated health in Chita peninsula, Japan: a multilevel analysis of older people in 25 communities. *Social science & medicine* (1982), 69(4), 489–499. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed>. (in English)

Jeannotte, M. Sharon, Dick Stanley, Ravi Pendakur, Bruce Jamieson, Maureen Williams & Amanda Aizlewood. (2002). SRA-631 - Buying in or Dropping Out: the Public Policy Implications of Social Cohesion Research. Ottawa: Strategic Research and Analysis Directorate, Department of Canadian Heritage.

Jenson, J. (1998). *Mapping Social Cohesion: The State of Canadian Research*. CPRN Study, n° F/03. (in English)

Kamphuis, C. B., Lenthe van, F. J., Giskes, K., Huisman, M., Brug, J., & Mackenbach, J. P. (2008). Socioeconomic status, environmental and individual factors, and sports participation. *Medicine and science in sports and exercise*, 40(1), 71–81. <https://doi.org/10.1249/mss.0b013e318158e467>. (in English)

Kearns, A., & Forrest, R. (2000). Social cohesion and multilevel urban governance. *Urban studies*, 37(5-6), 995–1017. (in English)

Kim, J., Sheely, R., & Schmidt, C. (2020). *Social capital and social cohesion measurement toolkit for community-driven development operations*. Mercy Corps and the World Bank Group, Washington, DC. (in English)

King, E., Samii, C., & Snilstveit, B. (2010). Interventions to promote social cohesion in sub-Saharan Africa. *Journal of Development Effectiveness*, 2 (3), 336–70. doi:10.1080/17449057.2010.504552. (in English)

Knack, S., & Keefer, P. (1997). Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation. *The Quarterly Journal of Economics*, 112(4), 1251–1288. <http://www.jstor.org/stable/2951271>. (in English)

Koopmans, R., & Veit, S. (2014). Ethnic diversity, trust, and the mediating role of positive and negative interethnic contact: a priming experiment. *Social science research*, 47, 91–107. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2014.03.014>. (in English)

La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleider, A., & Vishney, R. (1997). Trust in Large Organizations. *American Economic Review*, 87, 333–338. (in English)

Langer, A., Stewart, F., Smedts, K., & Demarest, L. (2017). Conceptualising and measuring social cohesion in Africa: Towards a perceptions-based index. *Social Indicators Research*, 131, 321–343. (in English)

Leininger, J., Burchi, F., Fiedler, Ch., Mross, K., Nowack, D., Schiller von, A. ... Ziaja, S. (2021). *Social cohesion: A new definition and a proposal for its measurement in Africa*. Discussion Paper, No. 31/2021. Bonn, Deutsches Institut für Entwicklungspolitik (DIE). <https://doi.org/10.23661/dp31.2021.v1.1>. (in English)

Letki, N. (2008). Does Diversity Erode Social Cohesion? Social Capital and Race in British Neighbourhoods. *Political Studies*, Vol. 56, Is. 1, pp. 99–126. (in English)

Little, A. W., & Green, A. (2009). Successful globalisation, education and sustainable development. *International Journal of Educational Development*, 29, 166–174. doi: 10.1016/j.ijedudev. (in English)

Luhmann, N. (2000). Familiarity, confidence, trust: problems and alternatives. In: *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations* (pp. 94–107). Oxford: Oxford University Press. (in English)

Manstead, A. S. R. (2018). The psychology of social class: How socioeconomic status impacts thought, feelings, and behaviour. *British Journal of Social Psychology*, 57, 267–291. <https://doi.org/10.1111/bjso.12251>. (in English)

Mattes, R., & Moreno, A. (2018). Social and political trust in developing countries: Sub-Saharan Africa and Latin America. In E. M. Uslaner (Ed.), *The Oxford handbook of social and political trust* (pp. 357–382). Oxford: Oxford University Press. (in English)

Meer van der, T., & Tolsma, J. (2014). Ethnic diversity and its effects on social cohesion. *Annual Review of Sociology*, 40, 459–478. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-071913-043309>. (in English)

Mendes de Leon, C. F., Cagney, K. A., Bienias, J. L., Barnes, L. L., Skarupski, K. A., Scherr, P. A., & Evans, D. A. (2009). Neighborhood social cohesion and disorder in relation to walking in community-dwelling older adults: a multilevel analysis. *Journal of aging and health*, 21(1), 155–171. <https://doi.org/10.1177/0898264308328650>. (in English)

Moustakas, L. (2023). Social Cohesion: Definitions, Causes and Consequences. *Encyclopedia*, 3 (3), 1028–1037. <https://doi.org/10.3390/encyclopedia3030075>. (in English)

Mulvaney-Day, N. E., Alegría, M., & Sribney, W. (2007). Social cohesion, social support, and health among Latinos in the United States. *Social science & medicine* (1982), 64(2), 477–495. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed>. (in English)

Narayan, D. (1999). *Bonds and bridges: Social capital and poverty* (Vol. 2167). Washington, DC: World Bank. (in English)

Newton, K., Stolle, D., & Zmerli, S. (2018). Social and political trust. In E. M. Uslaner (Ed.), *The Oxford handbook of social and political trust*. Oxford: Oxford University Press. (in English)

Oorschot van, W., & Komter, A. (1998). What is it that ties...? Theoretical perspectives on social bond. *Sociale Wetenschappen*, (3), 5–24. (in English)

Peterson, N. A. & Hughey, J. (2004). Social cohesion and intrapersonal empowerment: gender as moderator. *Health Education Research*, 19(5), 533–542. <https://doi.org/10.1093/her/cyg057>. (in English)

Poortinga, W. (2012). Community resilience and health: the role of bonding, bridging, and linking aspects of social capital. *Health & place*, 18(2), 286–295. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2011.09.017>. (in English)

Portes, A., & Vickstrom, E. (2011). Diversity, social capital, and cohesion. Series «Etudes europeennes». *Annual Review of Sociology*, 37, 461–479. doi:10.1146/annurev-soc-081309-150022. (in English)

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Touchstone Books/Simon & Schuster. <https://doi.org/10.1145/358916.361990>. (in English)

Rajulton, F., Ravanera, Z. R., & Beaujot, R. (2007). Measuring Social Cohesion: An Experiment Using the Canadian National Survey of Giving, Volunteering, and Participating. *Social Indicators Research*, 80(3), 461–492. <http://www.jstor.org/stable/27734549>

Rand, D. G., Peysakhovich, A., Kraft-Todd, G. T., Newman, G. E., Wurzbacher, O., Nowak, M. A., & Greene, J. D. (2014). Social heuristics shape intuitive cooperation. *Nature Communications*, 5(1), 1–12. (in English)

Rios, R., Aiken, L. S., & Zautra, A. J. (2012). Neighborhood contexts and the mediating role of neighborhood social cohesion on health and psychological distress among Hispanic and non-Hispanic residents. *Annals of behavioral medicine: a publication of the Society of Behavioral Medicine*, 43(1), 50–61. <https://doi.org/10.1007/s12160-011-9306-9>. (in English)

Ritzen, J. (2001). Social Cohesion, Public Policy and Economic Growth: Implications for OECD Countries. Retrieved from <http://www.oecd.org/dataoecd/25/2/1825690.pdf>. (in English)

Rothstein, B., & Stolle, D. (2008). The state and social capital: An institutional theory of generalized trust. *Comparative Politics*, 40(4), 441–459. (in English)

Rothstein, B., & Uslaner, E. M. (2005). All for all: Equality, corruption, and social trust. *World Politics*, 58(1), 41–72. (in English)

Schaeffer, M. (2013). Can competing diversity indices inform us about why ethnic diversity erodes social cohesion? A test of five diversity indices in Germany. *Social science research*, 42(3), 755–774. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2012.12.018>. (in English)

Schiefer, D., & Noll van der, J. (2017). The essentials of social cohesion: A literature review. *Social Indicators Research*, 132(2), 579–603. <https://doi.org/10.1007/s11205-016-1314-5>. (in English)

Sharon, J. M., Stanley, D., Pendakur, R., Jamieson, B., Williams, M., & Aizlewood, A. (2002). *SRA-631 - Buying in or Dropping Out: the Public Policy Implications of Social Cohesion Research*. Ottawa: Strategic Research and Analysis Directorate, Department of Canadian Heritage. (in English)

Silveira, S., Hecht, M., Adli, M., Voelkle, M. C., & Singer, T. (2022). Exploring the Structure and Interrelations of Time-Stable Psychological Resilience, Psychological Vulnerability, and Social Cohesion. *Front. Psychiatry*, 13:804763. doi: 10.3389/fpsy.2022.804763. (in English)

Smith, J. A., Jarman, M., & Osborn, M. (1999). Doing interpretative phenomenological analysis. In: Murray, M., & Chamberlain, K. (Eds.), *Qualitative Health Psychology: Theories and Methods* (pp. 218–241). Sage, London. <http://dx.doi.org/10.4135/9781446217870.n14>. (in English)

Spoonley, P., Peace, R., Butcher, A., & O'Neill, D. (2005). Social cohesion: A policy and indicator framework for assessing immigrant and host outcomes. *Social Policy Journal of New Zealand*, 24, 85–110. <https://msd.govt.nz/documents/about-msd-and-our-work/publicationsresources/journals-and-magazines/social-policy-journal/spj24/24-pages85-110.pdf>

Springer, A., Parcel, G., Baumler, E., & Ross, M. (2006). Supportive social relationships and adolescent health risk behavior among secondary school students in El Salvador. *Social science & medicine*, 62(7), 1628–1640. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed>. (in English)

Tajfel, H. (1974). Social identity and intergroup behaviour. *Social Science Information*, 13(2), 65–93. (in English)

Turner, J. C., Oakes, P. J., Haslam, A., & McGarty, G. (1994). Self and collective: Cognition and social context. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20(5), 454–463. (in English)

Uslaner, E. M. (2010). Segregation, mistrust and minorities. *Ethnicities*, 10(4), 415–434. (in English)

Verhaeghe, P. P., & Tampubolon, G. (2012). Individual social capital, neighbourhood deprivation, and self-rated health in England. *Social science & medicine* (1982), 75(2), 349–357. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed>. (in English)

Wen, M., Kandula, N. R., & Lauderdale, D. S. (2007). Walking for transportation or leisure: what difference does the neighborhood make? *Journal of general internal medicine*, 22(12), 1674–1680. <https://doi.org/10.1007/s11606-007-0400-4>. (in English)

Zmerli, S., & Newton, K. (2008). Social trust and attitudes toward democracy. *Public Opinion Quarterly*, 72(4), 706–724. <http://dx.doi.org/10.1093/poq/nfn054>. (in English)